

Հոգազնդի վերայ տակաւին կը գտանուի և ինձ մի տեղի, ուր կարող էի գլուխս խոնարհեցնել և ապրել խաղաղութեամբ: Եւ մի գործ եւ գտանել ինձ անհնարին չէր:

Շատ ուրախ եմ, որ Էմինը այսուհետեւ պիտի լինի Հայոց լեզուի և դպրութեան պրոֆեսսոր Լազարեանց զպրոցում. ես չեմ նախանձում նորա քաղաւորութեանը այլ ցանկանում եմ նորա առաւել եւ քաղաւորութեանը: Գուցէ նա աւելի պտղաբեր լինի այդ պաշտօնում, քան թէ ես:

Դուք գրումէք ինձ, թէ շատ բան ունէիք ինձ գրելու. գրեցէք համարձակ, առանց խիթալու, մի գուցէ ինձ ձանձրութիւն կը պատրաստէիք: Եւ Ձեր նամակները, որչափ եւս երկար լինէին, միշտ քաղցր և ախորժելի կը լինին ինձ համար:

Ոչինչ լսում չեմ մեր բարեկամ Տէր Յարութիւնի և Շախազիդեանի մասին. խնդրեմ մատուցանել նոցա իմ բարեկամական ողջոյթը:

Իմ ամուսինը, Երեսույքը և փոքրիկ նմանուէլը ուղարկում են Ձեզ շատ կարօտով և սիրով ողջոյն և մաղթում են Ձեզ յաստուածուստ ամենայն հոգեւոր և մարմնաւոր բարիք:

Բարեւ. մնաք ի տէր, և քաջահաւատ առ յարգանքը և սէրը Ձեզ անփոփոխ հաւատարմութեամբ սիրող և յարգող բարեկամի:

Ս. Նազարեանց.

Վ. Ակունիս.

28 նոյեմբ. 1915 թ.

Յ. Տէր Յակովբեան.

ԻՍՐԱՅԷԼԱՅՈՅ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆԸ

Դրիստոնէական կրօնի աղբիւրը, որից բղխել տարածուել են անհուն սիրոյ, կատարեալ վեհութեան, բացարձակ բարութեան և այլ անսահման վսեմ գաղափարներն ու հասկացողութիւնները—այդ Իսրայէլն է, եհնավէի ժողովուրդը, ընտրեալ սակայն բազմաշաքար ժողովուրդը, որի Մուղիկայի մասին պէտք է լինի մեր խօսքը:

Իր տոկունութեամբ, կրօնական ջերմեամանդութեամբ և ազգային պահպանողականութեամբ մի զարմանալի ժողովուրդ է Իսրայէլը: Մինչդեռ պատմական ու յաղթական եգիպտոսը, կլասիքական Հռովմն ու Յունաստանը, Փիւնիկէն, Եթովպիան, Ասորեստանը, Միդիան, Լիդիան, Խալդէան և այլն չբացել են, Իսրայէլն այնուամենայնիւ պահպանել է իր գոյութիւնը...

Մինչդեռ հին ազգերն իրենց եռանդը սպառել են նիւթական յուշարձաններ կանգնելու համար, Իսրայէլն իր յիշատակն ու ազգային ինքնութիւնը կանգնեցրել է հոգեկան, լիբիկ ու բարոյական օրիժինալ պահպանողականութեան վրայ: Իսրայէլից ծագեց արդարութեան արեգակը, երկրագնդիս կիսից աւելի բնակիչների մտաւոր բարոյական լոյսը, սակայն Իսրայէլն ինքը, որն աղբիւրն է այդ լուսաւորութեան, մնաց հարազատ իր հնաւանդ, պապերի, Աստուծոյ զաւակների՝ Արրահամի, Յակոբի և Մարգարէների թողած ժառանգութեան:

Քրիստոնեայ և լուսաւոր ազգերի կրօնական-բարոյական հասկացողութիւնները կոփվել են Իսրայէլի պատմագրութեան վրայ. այդ ժողովրդի պատմագրութիւնը սուրբ է համարուել և աստուածային: Զանազան ժամանակների և զանազան ազգերի մտաւորականութեան և բարոյականութեան ռաւիլիրաներն ու կոլոսները իրենց դատերը պահանջել են սուրբ գրքի օրէնքներով. աշխարհիս բոլոր լուսաւոր ազգերն ու մարդիկ ուսել են Իսրայէլի պատմութիւնը՝ աստուածաշունչը. մինչև այժմն էլ քրիստոնէական եկեղեցու կամարների տակ հնչում է և կը շարունակէ հնչել Իսրայէլ անունը:

Ամենահին ժամանակներում, երբ բոլոր մնացած ժողովուրդները պաշտում, երկրպագում էին քարին ու փայտին, իրենց ձեռքով շինած կուռքերին, Իսրայէլն էր, որ առաջինն ըմբռնեց միաստուածութեան արստրակտ զաղափարը, Իսրայէլի խորն ու զգայուն հոգին էր, որ կարողացաւ ճանաչել վերացական Աստուծուն, տիեզերքի Տիրոջ, ոգևորուել Նրանով և հրաշքներ կատարել Նրա անունով:

Նրա ոգևորութիւնն ու հաւատը դէպի անշոշափելի և վերացական էակը չէր կարող թաղնուած ու զսպուած մնալ, և այն արտայայտուեց Իսրայէլի բանաստեղծութիւնների մէջ. սաղմոսի՝ հրէական ամենից նշանաւոր և տարածուած երաժշտական գործիքի միջոցով:

Սաղմոսով Իսրայէլն արտայայտել է իր վիշտն ու ուրախութիւնը Բարձրեալին. սաղմոսը եղել է միջնորդ Իսրայէլի և Նահվէի միջև: Այդ սաղմոսներն այժմ թարգմանուած են աշխարհիս վրայ գոյութիւն ունեցող բոլոր լեզուներով, որոնք գիր ու գրականութիւն ունին. և նոցա մտքի ու իմաստի խորութիւնը պարզաբանելու և բացատրելու համար շատ նշանաւոր գիտնականներ են խորհել ու աշխատել:

Սաղմոսները բոլոր քրիստոնէական ժողովուրդների համար, առանց դաւանական խտրութեան, ընդունուած են իբրև կրօնական պաշտամունք:

Եւ այդպէս, ինչպէս տեսնում ենք, այդ ժողովուրդը կրօնական տեսակէտից մեծ ռզդեցութիւն է ունեցել ըստ քրիստոնեայ ժողովուրդներէ վրայ. դրա պատճառն այն է, որ ոչ մի ժողովուրդ Աստուծոյ, իբրեւ վերացական զօրութեան կամ հոգու էութիւն այնքան խորը և անկեղծօրէն չէ ըմբռնել, որքան Իսրայէլը իր Աստծուն. Որի ընտրեալ ժողովուրդն է եղել նա, որի պատգամները եղել են նրա օրէնքները: Այդ օրէնքները սուրբ են եղել, նոցա պահպանութեան համար են նշանակուել թագաւորները, որոնց զահակաւութեան տիականութիւնը չափուում էր Ենովայի օրէնքների պահպանութեան աստիճանով: Նրանց թագաւորը ամեն բոլէ կարող էր գրկուել իր գահից, եթէ Աստուծոյ բարկութիւնը շարժէր, և ամեն մի հասարակ հովիւ կարող էր թագաւորութեան կոչուել, եթէ Եհանի որդւմածութեանն արժանանար:

Այդ ժողովուրդը, որի ամբողջ օրէնսդրութիւնը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ կրօնական, ծիսական, աստուածաշատական սովորութիւնների և աւանդութիւնների ժողովածու, իր Մուզիկան ևս հիմնելու շարկապել է կրօնի հետ: Եւ այդ այլ կերպ չէր էլ կարող լինել, որովհետեւ ըստ ինչ ժողովուրդները, իրենց երաժշտութիւնը կապել են կրօնի հետ, նոյնը աւելի զօրեղ չափով արտայայտել է Իսրայէլը:

Եւ իրօք, մենք նրա Մուզիկան շարունակ հանդիպում ենք իր կրօնին զուգընթաց:

Անշուշտ հետաքրքրական կը լինէր իմանալ, ունեցե՞լ է արդեօք այս զարմանալի ժողովուրդը Մուզիկայ, ինչպէս է նա ընդունում Մուզիկայի ծագումը, ունեցե՞լ են նոքա արդեօք երաժիշտներ, երաժշտական գործիքներ և ի՞նչպիսի, որքան է տարածուել Մուզիկան նոցա մէջ, և ի՞նչ դեր է խաղացել, կամ ձրպիսի տեղ է գրաւել այն նոցա կուլտուրական կենցաղի մէջ: Այդ բոլորի մասին կարելի է որոշ չափով տեղեկութիւններ ստանալ և մօտաւոր զաղափար կազմել նրանց գրականութիւնից և Իսրայէլի կրօնական պատմութիւնից՝ ս. Գրքից և Աստուածաշնչից:

Բացի Աստուածաշնչից նրանց փնացած գրականութեան մենք լաւ ծանօթ չենք, ինչպէս, օրին. Թալմուդին, Միշնայի, Միդրաշին, և որովհետեւ նրանք այնքան ընդհանրացած և հանրածանօթ չեն, ինչպէս ս. Գիրքը, ուստի և ես իմ ունկնդիրներէս համբուրութիւնը պէտք է շահագործեմ այդ գրքի մի քանի հետաքրքրական և կարեւոր վկայութիւնների ընթերցումով, որոնք մեզ ծանօթութիւն են տալիս այդ ժողովրդի երաժշտութեան մասին:

Իսրայէլը իր երաժշտութեան ծնունդն էլ բացատրում է Մանդոց գրքում, Դ. 20—21.

«Եւ ծնաւ Ադազ զՅովբէլ. նա է հայր այնոցիկ, որ բնա-

կեալ են ի վրանս խաշնարածաց, և անուն եղբօր նորա Յով-
բաղ նա է այր, որ եցոյց զերգս և զքնարս»:

Ինչպէս այս վկայութիւնից է երևում, խորայնացիք Յովբա-
ղին համարում են առաջին երաժիշտը, որը ծանօթացրել է նրանց
երաժշտութեան, նա է եղել այն մարդը, որը ցոյց է տուել
նրանց երգերն ու քնարը: Այստեղ բացատրւում է, ուրեմն, նրանց
երաժշտութեան ծագումը:

Ելից զըրբի մի վկայութեամբ հաստատւում է, որ երաժշտու-
թիւնն այն աստիճան տարածուած էր այդ ժողովրդի մէջ, որ կա-
նայք անգամ հրապարակով նուագում էին. գլ. ԺԵ. 20, 21.

«Եւ առ Մարիամ մարգարէ՝ քոյրն Ահարոնի զթմրուկն
ի ձեռն իւր, և ելին ամենայն կանայք զհետ նորա թմրկօք
և պարուք. [և յառաջէր Մարիամ և ասէր. «Օրհնեսցուք զՏէր
զի փառօք է փառաւորեալ զերիվարս և զհեծեալս ընկեց ի
ծով]».

Հրէաները առհասարակ ունէին մեծ համարում երաժշտու-
թեան նկատմամբ, նորա մարգարէական շնորհքը նոյնպէս կա-
պում էին երաժշտութեան հետ.

Թագաւորութեանց I §. Սամուէլն ասում է Սաուլին.

... «Եւ ապա մոցես ի բլուրն Աստուծոյ, ուր է դունդ
այլազգեացն, և եղիցի յորժամ մտանիցես ի քաղաքն, զի-
պեսցես պարու մարգարէից իջելոց փ Բամայ և առաջի նոցա
սրինդ և՛ փող և՛ քնար և ինքեանք մարգարէացեալք»:

Յայտնի է եզրպտոսի այն համոզմունքի մասին, որ Մուգիկան-
վանում է չար ոգիները. հրէաները՝ երկար տարիներ ապրելով
Եզրպտական լծի տակ, ուրիշ սովորութիւնների հետ միասին
իւրացրել էին և այն համոզմունքը, որ երաժշտութիւնը հանգըս-
տացնում է մարդկանց, հալածելով նրանց մէջ բուն դրած չար ոգի-
ները, իջնցնում է բարկութիւնը և հողեկան հիւանդների բժշկու-
թեան համար ամենադժուր միջոցն է. այդ երևում է Աստուածաշնչի
Թագաւորութեանց I գրքի ԺԳ 14—23.

«Եւ հոգի Տեառն վերացաւ ի Սաուլայ և խեղդէր զնա
այս չար ի Տեառնէ: Եւ ասեն ցնա ծառայքն իւր. Ահա
այս չար ի Տ'անէ խեղդէ զքեզ. խնդրեսցուք այր մի, որ զի-
տիցէ երգել քնարաւ. և եղիցի ի հասանել ի վերայ քո ախոյն
չարի որ յԱստուծոյ՝ երգեսցէ քնարաւն և զիւր լիցի քեզ և
հանգուցէ զքեզ: Եւ ասէ Սաուլդ ցժառայսն իւր. «Տեսէք
ինձ այր մի, որ բարւոք երգիցէ, և ամէք զնա առ իս. պա-
տասխանի ետ մի ոմն ի մանկաւոյ նորա և ասէ. Ահա տեսի
զորդի Յեսսեայ զբեթղեհեմացի գիսէ սաղմոս, այր գեղե-
ցիկ տեսեամբ և Տէր ընդ նմա...»

«Եւ եմուտ Դաւիթ առ Սաւուղ . . . և լինէր յորժամ հասանէր այսն չար ի վերայ Սաւուղայ, առնոյր Դաւիթ զքնարն և նուագէր ձեռամբ իւրով հասնելու զանհաւաք և զՍաւուղ և զիւրացւոյն մնա և մեկնէր ի նմանէ այսն չար»:

Նշանակալից է այն հանգամանքը, որ հրէաները իրենց կրօնական արարողութիւնները կատարում էին նաև երաժշտական գործիքների նուագակցութեամբ: I Մնացորդաց գրքից. ԺԳ. 7—8:

«Եւ եղին դուստրանակն ի վերայ սայլի նորոյ . . . և Դաւիթ և ա՜մ Իս՜ր. խաղային առաջի ած՜ոյ և ա՜մ զօրութեամբ. երգովք սաղմոսաց. տաւղօք և քնարօք և թմբիօք և ծնծղայիւք և փողովք»:

Աստուածաշնչի II Մնացորդաց գրքի մի քանի վկայութիւնների շնորհիւ մենք ծանօթանում ենք Իսրայէլի համարեա ամբողջ օրինակներին և նրանց նշանաւոր երաժիշտների հետ:

16, 19—22, 24, 27, 28, 29.

«Եւ ասէ Դաւիթ ցիշխանս Ղևտացոյն. կացուցէք զեղբարսն ձեր, որք երգեն զսաղմոսս նուագարանօք երգոցն. քնարօք և սրնգօք և ծնծղայիւք, ամբառնալ զձայնս ի բարձունս ուրախութեան ձայնիւ»:

Եւ սաղմոսաւուագեմ՝ եման և Ասափ և Եթան տաւղօք պղնձօք, լսելի առնել զձայնս»:

Այստեղ, ուրեմն, բացատրուեց, թէ ովքեր են սաղմոսանուագները: Շարունակութեան մէջ յայտնում է քնար նուագողների անունները . . .

«Զաքարիա և Աղիէլ և Սամիրամովթ և Եքիէլ և Անունիաս և Եղիար և Մասիաս և Բանիա՝ քնարօք . . .»

Այնուհետև յիշում է սրինգ նուագողների անունները.

«Եւ Մատթիթաս և Արիդովմ և Յեէլ և Ողիաս՝ սրնգօք Սենեթիաս զօրացուցանել»:

Ապա յայտնում է գիրիթօրի կամ երաժշտական խմբի ղեկավարի անունը.

«Եւ Բոռննիաս իշխան Ղևտացոյն՝ իւխան ի վերայ երգոցն վասն զի էր հանձարեղ»:

Նշանակալից է այն, որ Ղևտացիների իշխանը՝ է նաև երգոց իշխան, խմբապետ—եղբակացութիւն, —երաժշտութիւնն այն աստիճանի յարգի էր, որ իշխանները խումբ էին կառավարում:

Նրանց մէջ քահանաներն անգամ նուագում էին և նրանց յանձնուած էր փողերը.

«Եւ Սովբենիաս և Յովսափատ և Նաթանիէլ և Ամիսայի և Զաքարիաս և Բանիա և Եղիազար քահանայքն յուսուցեալք փողովք առաջի տապանակին Աստուծոյ . . .»

«Բարձին զտապանակ ուխտին Տեառն և սաղմոսանուագքն և Քոնենիաս էր իշխան երգոցն, որք նուագէին . . . և ա՛մ Իսրայէլ հանին զտապանակ Տեառն հոչակաւ ձայնիւ յորելեան շնփորաւ և փողով և ծնծղայիւք, նուագելով քնարօք և տաւղօք»:

Այս ցիտատիոց պարզ երևում է, որ Իսրայէլի մէջ մի երաժշտական ցեղ կար, յատկապէս ղևտացիներինը, որ օժտուած էր երաժշտական արուեստի տաղանդով: Պարալիպեմոնի մնացած վկայութիւններով միանգամայն հաստատուում են այս կարծիքները:

Եւ այժմ մատնանշեմ մի ուրիշ հատուած այս գրքի Ե. զլխից, որտեղ ի միջի ալլոց նշանակալից է և այն հանգամանքը, որ կրօնական ծիսակատարութեան ժամանակ բնհեղեայ պատմուճան կամ շապիկ հագնելու սովորութիւնը նրանց մէջ ևս գոյութիւն ունէր, ինչպէս մեր մէջ եկեղեցիներում յատկապէս նշանաւոր տօներին:

Գիրք II Մնաց. Ե 12, 13.

«Եւ ղևտացիքն սաղմոսանուագք, ամենեքեան յորդուցն Ասափայ և Լմանայ և Իդիթունայ և յորդուցն Նոցա և եղբարցն Նոցա, որք զգեցեալ էին զպատմուճանս բնհեղեայնս, և տաւղօք և քնարօք և սրնգօք կային յարեւելից կողմանէ սեղանոցն, և ընդ նոսա քահանայք հարիւր և քսան՝ հարկանէին փողս, և եղև միանգամայն ձայն ի հարկանել զփողսն և յերգել զսաղմոսն և ամբառնալ զձայնսն միարան ասելով՝ խոստովան եղերուք և օրհնեցէք զՏէր. և բարձրացուցին զձայնսն փողովքն և ծնծղայիւք և գործեօք երգոյն և ասացին խոստովան եղերուք տեառն զի յաւիտեան է ողորմ նորա և տունն լցաւ ամպով փառացն տեառն»:

Եթէ այս բոլորի վրայ աւելացնենք և Եզրի II զլխի մի կտորը 41.

«Եւ որ էին սաղմոսասացք և երգեցիկք, որդին Ասաֆայ՝ հարիւր քսան և ութ»

Նոյն զլխի մէջ յիշուած մի ուրիշ վկայութիւն (65)

«Եւ երգիչք սաղմոսաց Նոցա արք և կանայք երկերիւր»,

Եթէ ի նկատի առնենք նաև Փլաբիոս Իօզէֆուսի հրէական պատմութեան գրքի մէջ բերած այն տեղեկութիւնը, որ Մովսէսի տուած օրէնքների համաձայն նրանց տաճարում կար 200,000 փող և տրոմբոն, և որ Սողոմոն իմաստունը երգիչների համար պատրաստի ունէր 20,000 բնհեղեայ պատմուճաններ, և որ նրա ժամանակ տաճարն ունէր 40,000 քնար, այս բոլորի մասին լսելուց յետոյ, եթէ նոյն իսկ ենթադրելու լինենք, որ այդ բոլորը մեծ չափազանցութիւններ են, այնուամենայնիւ կը մնայ մեր մէջ

այն համոզմունքը, որ Իսրայէլը ամենախոշոր տեղն է ունեցել յատկացրած Մուզիկային իր կրօնական, ազգային և հասարակական կենցաղի մէջ:

Եթէ այստեղ թուելու լինենք այն բոլոր վկայութիւնները ս. Գրքի և նրանց այլ նշանաւոր պատմիչների գրածներից, երկար կը տէր այդ բոլորը և մենք անկարող կը լինէինք սպառելու այդ բոլոր տեղեկութիւնները: Մանաւանդ սաղմոսները վերին աստիճան առատ են հրէական երաժշտութեան վերաբերեալ դարձուածքներով: Սղմ. ԸԾ. կբ. 3.

... Օրհնեցէք զնա ի ձայն փողոյ, օրհնեցէք զնա ի տա-
ւիղ և ի քնար, օրհնեցէք զնա թմբկաւ և պարուք, գովեցէք
զնա դասնագիւս և սրնգաւ. օրհ. զնա ի բարբառ ծնծղայից,
օրհ. զնա ծնծղայիւք ցնծութեան և այլն:

Սակայն Մուզիկան միայն նրանց կրօնական կեանքում չէ, որ գործադրուել է, այլ և պէտք է յիշել այստեղ, որ այն եղել է նաև նրանց ուրախութիւնների, խնջոյքների և զանազան ճաշկե-
րոյթների զարդը:

Թող թոյլ տրուի ինձ այդ ապացուցելու համար յիշել Ծնուն-
դոց գրքի ԼԱ, զԼսից (26, 27,) մի փոքրիկ կտոր.

«Եւ ասէ Լաբան ցնակոր. . . Ընդէր գաղտաղնաց եղեր
յինէն, վարեցեր զգոտերս իմ իրբ և զգերեալս սրոյ, և եթէ
ազդ արարեալ էր ինձ, առաքէի զքեզ ուրախութեամբ և
արուեստականօք թմբկաց և քնարաց»:

Իսկ Եսայի մարգարէն ուղղակի ասում է (զլ. Ե. 12) «..Փո-
ղովք և թմբկաւ և քնարաւ և երգովք զգիրին ըմպեն և ի գործս
տեառն ոչ հայեն. . .» և այլն.

Մնում է մատնանշել երաժշտութեան դերը նրանց տխրու-
թեան օրերին. զորս համար ամենայարմար աղբիւրն է 136 կամ
137 սաղմոսը. որտեղ նկարագրուած է Իսրայէլացիների գերու-
թիւնը Բաբելացւոց ձեռքին, և որը շատ երաժշտադէտների համար
ծառայել է որպէս օրիժինալ նիւթ Իսրայէլի Մուզիկայի հարազա-
տօրէն արտայայտութեան համար:

«Առ գետս Բաբելացւոց անդ նստէաք և լայաք, որպէս
յիշեցաք մեք անդ զՍիւոն. ի մէջ ուռեաց նոցա կախեցաք
զքնարս մեր, անդ հարգանքին գերիչք մեր վբանս օրհնու-
րեան¹⁾. Գերեվարք մեր ստիպէին զմեզ և ասէին. օրհնեցէք
մեզ յօրհնութենէն Սիւոնի: Իսկ զիմարդ օրհնեսցուք զօրհնու-
թիւնս տեառն յերկիր օտար. . .»

1) Այսինքն խնդրում էին երգել.

Այս բոլորից յետոյ միանգամայն աներկբայ պէտք է լինել, որ հրէաները ունեցել են հնումը Մուզիկայ, ունեցել են նոքա իրենց երաժիշտները, երաժշտ. գործիքները օրկեստրը, կազմակերպուած խոր և այլն. Սակայն մնացել է մինչև օրս արդեօք այդ Մուզիկան— բաւական կասկածելի է: Ներկայումս օրինակ, հրէական սինագոգներէ երգեցողութիւնը շատ տարբերում են իրարից և զուրկ են միակերպութիւնից. սակայն միւս կողմից այն հանգամանքը, որ հրէական բոլոր երգերն ու եղանակները կրում են այդ ժողովրդի բնաւորութեան և ոգու սպեցիֆիկ ազդեցութիւնը, և որ այնպիսի եղանակներ կան, որոնք միմիայն հրէային են տնայնացուած համարուած և էքստրադի հասցնում կարող են ծառայել իբրև ապացոյց նոցա երաժշտական օրիժնայութեան և նրա պահպանմանը: Եթէ հրէական երաժշտութիւնը ինքնուրոյն չը լինէր, այդ ազդեցութիւնը յատկապէս հրէաների վրայ նա չէր ունենայ:

Սրան պէտք է կցել և այն, որ Իսրայէլն ընդունում էր երաժշտութիւնը որպէս աստուածային, իսկ ինչ որ այսպէս թէ այնպէս Աստուծոյ անուան հետ առնչութիւն է ունեցել, ապա այն նրանց համար Ծնորդ և անկապտելի սեպհականութիւն է եղել: Այդ տեսակէտից թոյլ եմ տալիս ինձ կարծելու, որ հրէական երաժշտութիւնն էլ իր որոշ ինքնուրոյնութիւնը պահպանած կը լինի: Հրէաները ունեցել են նաև իրենց (հին-հրէական) ձայնազրութեան նշանները ձայնանիշները, մինչև 25 հատ, այդ ձայնանիշներից իւրաքանչիւրը ունեցել է մի քանի ձայների նշանակութիւն. եւրոպական նոտագրութիւնը զրուպակտօ ռ նշանը փոխ է առել հին հրէական ձայնազրութիւնից:

Այժմեան հրէական Մուզիկայի ընդհանուր բնաւորութեան մասին կարելի է յիշել, որ այն տիպիկ արեւելեան է: Նրանց եղանակները չնչին բացառութեամբ վերին աստիճանի տխուր և սրտաճմլիկ երգեր են, որովհետև զրանք հալածանքի և տխրութեան օրերին կրած անվերջ տառապանքի արտայայտութիւններ են, նոքա համարեա ուրախ երգից զուրկ են, որովհետև վաղուց է, որ նրանք ուրախ օրեր բնաւ չեն տեսել: Մի երևոյթ, որ նրանց երաժշտութիւնը շատ օրիգինալ է զարձնում մնացած բոլոր ազգերի Մուզիկայից, այդ նրանց ասանց բառերի երգն է, որը նրանք գերադասում են երաժշտական մնացած ձևերից: Առանց բառերի երգերը նրանց ամենասիրելի եղանակներն են, սքանչելի մեղեդիներով, որոնք նկարագրում են աղերսանք և մխիթարութիւն, հարց ու պատասխան և հոգեկան բուռն զեղումների քնքուշ արտայայտութիւն: Այս տեսակի երգերից նշանաւոր երաժշտագէտ իստերպրետատոր Լնդելը մօտ 10 երգ հիւսցնելու չափ վարպետօրէն գեղարուեստական մշակման է ենթարկել:

Եթէ դիտելու լինենք հրէական Մուզիկայի այժմեան դրութիւնը, կը տեսնենք, որ նոցա երգերն ըստ բովանդակութեան և եղանակների զանազան կատեգորիաների են վերածուում.

I Օրօրներ, որոնք տխուր և լիրիկ լինելով՝ ամենատարածուած երգերն են նրանց մէջ:

II Մանկական երգեր, որոնք աղքատ են թէ քանակով և թէ որակով. այդ իրողութիւնը բացատրուում է այն հանգամանքով, որ հրէաները իրանց մանուկներին ոչ թէ մանկական երգեր են սովորեցնում, այլ հէնց սկզբից և ի՞թ նրանց ձեռքը տալիս են Աստուածաշունչ և Թայմուզ:

III Սիրային երգեր. — Ըստի ըսեն մտքով այդպիսի երգեր հրէաները չունին, որովհետեւ արեւելեան սովորութեան համաձայն նրանք իրենց զաւակներին անշափահաս ամուսնացնում են. յաճախակի տեղի ունեցող իրողութիւն է նրանց մէջ 10—12 տարեկան հագակ ունեցող զոյգերին ամուսնացնելը: Այնպէս որ սիրային երգեր անունով իսկապէս գոյութիւն ունեն միայն երգեր նշանածի կամ հարսնացուի մասին:

IV Զինուորական երգեր, — որոնք երգւում են 3 լեզուներով. — հին հրէական լեզուով, ասորէն և քաղցնով. զինուորական կոչուած երգերը խառն և զանազան բնոյթ կրող երգեր են:

V Իւմօրիստական երգեր, որոնցով հրէայ ժողովուրդը հեգնանքի առարկայ է դարձնում հէնց իր ազիտութիւնը:

Իսն միջանի ուրիշ տեսակի երգեր ևս:

Առհասարակ նոցա երաժշտական երգերը գեղարուեստական երաժշտութեան համար կարող են ծառայել, որպէս անսպառ և առատ աղբիւր, որից օգտուել և օգտուում են շատ երաժշտագէտներ:

Պէտք է խոստովանել, որ հրէաները մեծ ծառայութիւն են մատուցել ընդհանուր Մուզիկային ևս. նրանք երաժշտական աշխարհին մատակարարել են Մեյերբերը, Անտօն և Նիկօլայ Ռուբինսէյններ, որոնք Ռուսաստանի առաջին կօնսերվատօրիաների հիմքը դրին Մոսկուայում և Պետերբուրգում, Մենդելսոն, Գալևի վերջին ժամանակներս այնքան աղմուկ հանող ֆենսմէններ՝ Կիլիփ ֆերրերօ և Եաշախէյֆեց նոյնպէս հրէաներ են:

Նրանք այժմ ունին Պետերբուրգում հիմնած հրէական Մուզիկայի և զբաղմունքեան ընկերութիւն, որը գաւառներում ունի իւր ճիւղերը: Այդ ընկերութեան կենդրոնական ճիւղի նախաձեռնութեամբ այժմ ամեն տեղ համերգներ են տալիս և ծանօթացնում բոլորին իրենց Մուզիկայի հետ:

Այդ ազգն առհասարակ օժտուած է երաժշտական մեծ ընդունակութեամբ. և այդ այն պատճառով, որ նա բազմաթիւ դարեր շարունակ գործադրել է այն, ասլիւ, ուրախացել, սիրել տրամել և ամօքել է իւր վիշտը երաժշտութեամբ:

Արե. Տեր-Յովսէփեան